
Cap a una metodologia comunicativa en ciències socials

Alfons Medina
Iñaki Santacruz

Resum: En aquest article presentem la metodologia que des del CREA estem desenvolupant en els últims anys a partir de les nostres aportacions i les de diferents autors, entre les quals s'ha de destacar la de J. Habermas. Seguint Habermas, tradicionalment s'ha produït una posició de desavantatge de *l'actor*, que s'ha anomenat *desnivell metodològic rellevant*, referint-se a la diferència entre el pla de la interpretació de l'acció i el de l'acció interpretada. Per tal de superar aquest desnivell, proposem una recerca social basada en l'acció comunicativa per tal de situar l'interpret i l'interpretat al mateix nivell en un pla d'igualtat dins del procés d'enteniment en el qual els dos participen. La metodologia que estem elaborant constitueix una manera d'incorporar les opinions i els interessos dels participants, normalment considerats exclosos dels processos de legitimació científica. A més, hem desenvolupat una sèrie de tècniques de tipus qualitatiu —tertúlies comunicatives, relats de vida quotidiana i observacions comunicatives—, que intenten adequar-se als participants de la investigació i permeten la interacció entre les persones que participen en el procés. Les converses generades permeten generar un espai de diàleg en què el llenguatge no és un obstacle en el moment de parlar o contestar, sinó que és una de les eines fonamentals. Els resultats d'aquest procés permeten realitzar una anàlisi més reflexiva i la persona participant té un paper més rellevant com a subjecte de la investigació.

Resumen: En este artículo presentamos la metodología que desde el CREA estamos desarrollando en los últimos años a partir de nuestras aportaciones y las de diferentes autores, entre las que se tiene que destacar la de J. Habermas. Siguiendo a este autor, tradicionalmente se ha producido una

posición de desventaja del actor, que se ha conceptualizado como desnivel metodológicamente relevante, refiriéndose a la diferencia entre el plano de la interpretación y el de la acción interpretada. Para superar este desnivel, proponemos una investigación social basada en la acción comunicativa para situar al intérprete y a la persona interpretada al mismo nivel en un plano de igualdad dentro del proceso de entendimiento en el cual los dos participan. La metodología que estamos elaborando constituye una manera de incorporar las opiniones y los intereses de los participantes, normalmente considerados excluidos de los procesos de legitimación científica. Además, hemos desarrollado una serie de técnicas de tipo cualitativo —tertulias comunicativas, relatos de vida cotidiana y observaciones comunicativas—, que intentan adecuarse a los participantes de la investigación y permiten la interacción entre las personas que participan en el proceso. Las conversaciones generadas permiten generar un espacio de diálogo en el que el lenguaje no es un obstáculo en el momento de hablar o contestar, sino que es una de las herramientas fundamentales. Los resultados de este proceso permiten realizar un análisis más reflexivo y la persona participante tiene un papel más relevante como sujeto de la investigación.

Abstract: *In this article we introduce the methodology that has been developed from CREA during these last years. It is created from our own contributions and taking into account several authors as well. Among these authors it is worth to point up Habermas' contribution. According to this author, traditionally the actor was taken from a disadvantageous position. This has been conceptualised as a relevant unevenness in methodological terms when it refers to difference between the interpretation and the interpreted action. In order to overcome this unevenness we propound a social investigation based on the communicative action. Because this perspective places interpreter and actor at the same level, it gets an approach that gets equality within the understanding process in which both are participants. The methodology we are elaborating makes up a way to introduce opinions and interests of the participants, these elements are usually excluded from the scientific legitimisation processes. Furthermore, we have developed several qualitative techniques: communicative social gatherings, daily life stories and communicative observations, which try to make suitable for participants in the investigation and allow interaction among people participating in the process. Conversations that are generated allow the creation of space for dialogue where language is not an obstacle when talking and answering, but a fundamental tool. Results of the process allow to do an analysis even more reflexive and the participant has a more important role as a subject of the investigation.*

Actualment, es podria afirmar que un dels debats que més controvèrsies ha despertat a les ciències socials, el dilema objecte/sub-

jecte, ha estat superat. Això és el que es planteja des de la perspectiva comunicativa d'anàlisi metodològica desenvolupada en els treballs que estem realitzant, així com des dels pressupòsits teòrics de J. Habermas i altres autors cabdals de les ciències socials.

Aquest article es basa en l'estudi i el treball que en l'àmbit metodològic estem duent a terme en diferents investigacions que s'estan realitzant al CREA (Centre de Recerca en Educació d'Adults). Les nostres investigacions s'han elaborat teòricament seguint una sèrie de vies que són complementàries i que alhora considerem com a bàsiques.

a) Teòricament, i des d'una posició crítica, és necessari utilitzar una teoria que doni als subjectes possibilitats i capacitat de transformació, de superació i d'organització a partir del diàleg, sense pretensions de poder, en la realitat que viuen.

b) Una teoria que es basa en el diàleg, tot creient que les persones poden actuar i relacionar-se d'igual a igual, no pot estar basada en una metodologia tradicional des de la clàssica distància epistemològica entre investigadors i investigats. S'ha de crear una metodologia en què totes les persones siguin capaces d'aportar i construir teories per a transformar les situacions d'exclusió.

Són aquests temes els que ens impulsen a presentar el nostre model d'anàlisi metodològica, que supera el dilema objecte/subjecte, que alhora està implicat dins d'un model d'explicació dual (acció/estructura), que no respon a allò que podem considerar una falsa i mal entesa neutralitat axiològica i que va acompanyat d'unes tècniques d'investigació que es corresponen amb aquest model d'anàlisi.

Hem desenvolupat els treballs que en l'àmbit teóricoepistemològic ha portat a terme J. Habermas aplicant un model metodològic comunicatiu i creant una sèrie de tècniques en l'àmbit de l'aplicació. Metodològicament, i en general dins del camp de la filosofia o de l'epistemologia de les Ciències Socials, hi ha hagut al llarg de la història diferents plantejaments, teories, paradigmes, sense que s'hagi arribat a un consens en relació amb la fonamentació del «com fer», del mètode de treball. Per a situar de manera molt general la problemàtica cal fer un repàs de diferents idees que val la pena recordar.

En l'àmbit de les ciències socials no s'ha arribat a un consens en relació amb la fonamentació científica; no hi ha una teoria de la ciència o epistemologia, sinó que hi ha diferents teories. Simplificant molt, les diferents posicions, tradicionalment, s'havien reduït a proposar un model d'explicació científica segons el cànon de les ciències naturals (positivisme) o un model on es fa més incidència en la particularitat de l'objecte sociohistòric i la manera en què ens

hi aproximem, des d'una tradició hermenèutica, dialèctica, etc. Cal remarcar que hi ha hagut diferents reaccions contra el predomini d'una concepció positivista d'arrel galileiana; aquestes reaccions han vingut des de posicions hermenèutiques, fenomenològiques, dialèctiques o crítiques. També és cert que aquestes posicions han estat bastant diferents i, molt sovint, difícils de compaginar. Quan s'analitzen les diferències entre aquestes, podem veure que no són només de tipus metodològic, sinó també de concepció de la societat i de la història (hi ha diferents models de «subjecte» i de societat darrere de totes elles). Podríem dir que l'explicació científica no és només causalística, ni només teleològica o hermenèutica, ja que la idea de complementarietat s'obre pas en les propostes metodològiques. (Mardones, Arsua, 1983).

Aquesta contextualització pot servir per a mostrar el sentit i les construccions metodològiques de l'obra de J. Habermas. Aquest autor basa la seva teoria sociològica de l'acció en el concepte d'enteniment i la desenvolupa com a teoria de l'acció comunicativa. Aquest fet, segons Habermas, pot justificar-se metodològicament. Uns dels elements més importants de l'obra de J. Habermas són les consideracions metodològiques que conviden a introduir el sentit com a concepte sociològic bàsic, que pot connectar-se amb la problemàtica de la comprensió a les ciències socials, «porque encuentra en él [acceso a partir de la comprensión] procesos de entendimiento, a través de los cuales ese ámbito objetivo se ha constituido previamente, es decir, con anterioridad a toda intervención teórica». (Habermas, 1996, p. 457).

Per a Habermas, existeix un *món de la vida* al qual no es pot accedir a través de l'observació tradicional típica de les ciències naturals, sinó que s'ha d'entendre des de dins, s'hi ha de pertànyer. Habermas (1987, p. 158) ho descriu dient que

la problemática específica de la comprensión consiste en que el científico social no puede servirse de ese lenguaje con que ya topa en el ámbito objetivo como de un instrumento neutral. No puede «montarse» en ese lenguaje sin recurrir al saber preteórico que posee como miembro de un mundo de la vida, de su propio mundo de la vida, saber que él domina intuitivamente como lego y que introduce sin analizar en todo proceso de entendimiento.

Habermas argumenta com s'ha tractat el problema de la comprensió a les ciències socials. Un dilema clàssic a la Ciència ha estat la contraposició *explicació versus comprensió*, identificant la primera amb les ciències «dures» i la segona com l'objectiu de les ciències humanes, creant d'aquesta manera una dualitat en què «l'objectiu

científic» de les ciències socials queda infravalorat. En aquest debat es considerava la comprensió com un procés empàtic en relació amb el fet que el científic s'havia de posar en el lloc del subjecte si volia arribar a la comprensió dels actes o de qualsevol fenomen que succeís. La comprensió d'un significat o d'una manifestació simbòlica no es pot aconseguir a través de l'observació, ja que exigeix essencialment la participació en el procés d'enteniment; només poden ser entesos des de dins. La realitat del món de la vida només és accessible per a aquell que està disposat a la comunicació i serà incomprendible per a aquells que s'ho mirin només amb ulls i sense comunicar-se.

Aquest és el tret inherent del món objectual d'estudi de la sociologia; per tant, segons Habermas el científic social ha de recórrer al saber que té com a membre del món de la vida per a exercir la seva tasca professional. La seva proposta és que el científic social participi «despojándose de sus atributos de actor y concentrándose como hablante y oyente, exclusivamente en el proceso de entendimiento». (Habermas, 1987, p. 162). El científic social no compta amb un accés al món de la vida desigual del que té el llec a les ciències socials; ha de pertànyer al món de la vida, els ingredients de la qual vol descriure, i per a descriure'ls ha d'entendre'ls i per a això ha de participar en la seva producció.

Tenint en compte com es pot superar el problema de la comprensió i relacionant-ho amb els tipus de racionalitat exposats per Habermas (Habermas, 1987), ens adonem del següent: en una recerca social basada en l'acció teleològica o estratègica, el món objectiu està oposat al món subjectiu de l'interpret; per tant, l'investigador o la investigadora és qui decideix sobre el que és vertader i el que no ho és, sense tenir en compte el rerefons del món de la vida. El mateix passa en el cas de l'acció regulada per normes, en què es dona una asimetria entre nosaltres i l'actor, el qual, dins dels límits del model normatiu d'acció, no pot discutir la validesa de les normes, tot i que també les normes i el dret es poden basar en una dimensió comunicativa articulada a partir d'una teoria del discurs (Habermas, 1998a). I en el cas de l'acció dramaturgica també passa el mateix: l'actor no està autoritzat per a rebatre la interpretació racional que ha fet el científic.

Habermas anomena aquesta posició de desavantatge de l'actor *desnivell metodològic rellevant*, referint-se a la diferència entre el pla de la interpretació de l'acció i el de l'acció interpretada. Per tal de superar-lo, proposa una recerca social basada en l'acció comunicativa que compleix totes les condicions que fins ara s'han exposat per tal de situar l'interpret i l'interpretat al mateix nivell, en un pla d'igual-

tat dins del procés d'enteniment en el qual tots dos participen. Fins i tot, en autors amb un plantejament semblant, aparentment, hi ha una clara diferència en aquest aspecte. Aquesta és la crítica que li fa Habermas a Rawls:

Según esto el filósofo haría valer el punto de vista de la objetividad al que los ciudadanos tendrían que adaptar sus concepciones del mundo. Esto significaría por cierto sólo un prejuzgar procedimentalmente, pero no tocaría en modo alguno los contenidos; sin embargo, esta interpretación es difícil de casar con el lugar igualitario del filósofo como un ciudadano entre otros ciudadanos. (Habermas i Rawls, 1998b).

Hem recollit les aportacions de Habermas i d'altres autors que clarifiquen la problemàtica plantejada. Per un cantó, Schütz (Schütz, A. i Luckmann, T.; 1977) emfasitza que el científic social ha de partir dels conceptes preteòrics dels actors, en lloc de considerar-los sentit comú no científic, per tal de fer els conceptes científics. A més d'això, insisteix en el fet que en comptes de forçar una objectivitat del coneixement científic que mai serà ni real ni possible, el científic social ha de buscar-la en les «estructuras generales de los procesos de entendimiento, en los que no tiene más remedio que introducirse, las condiciones de objetividad de la comprensión para averiguar si el comportamiento de esas condiciones le permite cerciorarse reflexivamente de las implicaciones de su participación». (Habermas, 1987, p. 173).

Per a alguns autors com Berger i Luckmann, el sentit comú de la vida quotidiana és un coneixement rellevant, i aquest coneixement comú dels actors s'ha d'utilitzar en els contextos de les seves vides quotidianes (Berger i Luckmann, 1966). Searle, connectant amb Habermas, justifica la tesi que afirma que el llenguatge és essencialment constitutiu de la realitat institucional. En cert sentit, les paraules o d'altres símbols són parcialment constitutius dels fets. Afirmer la tesi de Searle segons la qual el llenguatge és parcialment constitutiu dels fets institucionals és el mateix que dir que aquests contenen essencialment alguns elements simbòlics, és a dir, paraules, símbols o d'altres mecanismes convencionals que signifiquen o expressen quelcom, o representen o simbolitzen alguna cosa que està més enllà d'ells mateixos, i que ho fan d'una manera que és públicament comprensible (Searle, 1997). Amb l'etnometodologia, Garfinkel (1967) entén l'anàlisi de la conversació com una metodologia que ens permet esbrinar quines són les expectatives amagades, els coneixements implícits, les regles establertes des del sentit comú dels actors. Aquesta anàlisi inclou la

mateixa interpretació dels actors respecte de les seves pròpies experiències quotidianes.

Paradigma crític i comunicatiu

Per a Habermas les ciències socials són alhora hermenèutiques i nomològiques, i aquestes dues classes de temptatives han de ser complementades per una tercera: la teoria crítica. El coneixement nomològic es dirigeix primàriament cap a un interès en el control o domini tècnic d'un conjunt de relacions causals. L'hermenèutica es dirigeix a comprendre la participació dels actors en una forma de vida intersubjectiva i, per consegüent, cap a un interès a millorar la comunicació humana o la comprensió de si mateixa. La teoria crítica està vinculada amb un interès emancipador perquè intenta transcendir cadascun dels tipus anteriors d'interès considerats separatament, cercant alliberar els subjectes de la dominació. A les nocions de treball i interacció s'hi pot agregar la d'avaluació de la conducta humana en vista de les normes englobants de la raó, tal com ho especifiquen les tasques de la teoria crítica.

Una versió purament hermenèutica posa fora de lloc la possibilitat d'analitzar la conducta social en termes que vagin més enllà dels actors situats en tradicions particulars i que tinguin significació explicativa en relació amb elles. Cal emfasitzar la necessitat de reconèixer l'autonomia de l'objecte.

La investigació crítica no té com a objectiu legitimar l'exclusió amb estudis positivistes que corroborin les teories del dèficit. Malgrat que es valori el món d'allò objectiu, no es pretén desenvolupar aparells administratius i acadèmics que esdevinguin els coneixedors de la veritat sobre l'activitat social i cultural que altres persones protagonitzen. L'orientació crítica implica el rebuig de les coincidències d'interessos i aliances entre els sectors de poder administratiu i polític que consoliden l'exclusió cultural i les estructures investigadores subordinades a l'increment del seu estatus, malgrat que això els suposi deixar de banda la seva aportació social, intel·lectual i científica.

La teoria crítica que prenem com a referent és l'actual teoria social crítica representada per autors com ara Habermas, Giddens, Beck i nosaltres mateixos. De les seves aportacions extraïem elements com la consideració de la dualització de l'actual societat de la informació, els components del procés de socialització i processos cognitius i d'aprenentatge social (sistema i món de la vida, estructura i agència, objectivitat i subjectivitat) i el fet de tenir en compte per a l'anàlisi i comprensió dels fenòmens socials els mons objectiu, subjectiu i social.

Altres autors, en aquest cas P. Freire (1997, p. 100), també ens aporten les seves reflexions sobre la *perspectiva dialògica*, de tipus teòric i des d'una posició metodològica. En la perspectiva dialògica de Freire, el distanciament no implica aïllar els subjectes investigats, ja que pretén conèixer-los a través de les seves relacions amb els altres. Per tant, no ens limita a recollir les opinions de les persones a partir dels temes proposats pels investigadors i investigadores, sinó que copsa i reflecteix les seves interpretacions en els seus contextos habituals.

El diàleg comporta una actitud crítica, raó per la qual és fonamental per a la construcció de la curiositat epistemològica. Quan mitjançant el diàleg posem en dubte qüestions que fins aquest moment es consideraven vàlides, ens veiem obligats a utilitzar processos dialògics per a comprendre les interpretacions dels altres i buscar arguments per a refutar, afirmar o replantejar les situacions (Freire, 1997).

En resum, podríem dir que a l'acció comunicativa, els judicis depenen de la intersubjectivitat. El diàleg s'orienta en relació amb l'enteniment i es construeix a partir d'aquest diàleg. No existeix un nivell qualitativament rellevant entre els actors i els investigadors. Les conceptualitzacions d'ambdós (conceptes dels científics socials/conceptes dels participants) són exposades a través del diàleg en termes d'igualtat. Ambdues es converteixen en subjectes en el procés de construcció del coneixement. Per això, les metodologies basades en aquesta acció comunicativa impliquen un diàleg intersubjectiu entre iguals.

Algunes reflexions sobre tècniques qualitatives utilitzades en l'anàlisi i interpretació de les dades

Tertúlies comunicatives

Plantegem la tertúlia dins de les coordenades de l'acció comunicativa, ja que tant l'investigador com els participants adopten l'actitud de parlants i oients que s'entenen entre si sobre la situació i la forma d'abastar-la. Per això, el diàleg en el grup ha de ser orientat cap a processos d'interpretació cooperatius amb pretensions de validesa.

En moltes ocasions, el plantejament dels grups de discussió es basa en una acció estratègica tant per l'organització com per la disposició dels grups, i no en una acció comunicativa aconseguida com a fruit d'un saber comú, interactiu i recíproc.

Les tertúlies comunicatives es fonamenten en tres premisses bàsiques:

- L'estudi del món de la vida quotidiana es basa en la reflexió dels mateixos actors.
- Els actors orienten les seves accions depenent de les seves pròpies interpretacions, que resulten de la interacció amb els altres.
- Els actors estan permanentment interpretant i definint les seves vides a partir de la seva situació actual, en relació amb els altres i amb el seu context.

Les tertúlies comunicatives han de respondre a unes característiques bàsiques encaminades a aconseguir aquest espai de diàleg entre iguals.

— *Els grups de tertúlia han d'estar formats per grups naturals:*

Es consideren grups naturals aquells que estan formats per persones que ja es coneixen i que tenen algun nexa o quelcom en comú, com ara participar en alguna activitat o coincidir regularment en algun espai. D'aquesta manera, les tertúlies estan formades per persones que prèviament ja han establert comunicació entre elles. El grup natural facilita l'existència d'aquest espai de diàleg necessari per a la tertúlia.

— *La tertúlia s'ha de realitzar en una de les situacions comunicatives habituals del grup:*

El desconeixement dels espais on s'ha realitzat la tertúlia pot provocar efectes no desitjats i que distorsionin la comunicació. L'ús del context físic habitual del grup permet una relació relaxada, en un entorn conegut on els moviments no constitueixin una font de tensió.

— *La tertúlia és una comunicació entre iguals, raó per la qual l'investigador ha d'integrar-se en el grup:*

El rebuig de l'ús d'estratègies que podrien provocar *efectes perlocucionaris* i de qualsevol situació de domini dins del grup, permet que la comunicació es desenvolupi entre iguals i, alhora, dóna validesa al text construït col·lectivament perquè les interpretacions que sorgeixen del grup són les interpretacions de la realitat que són acceptades i compartides per aquest. D'aquesta manera, el mateix grup és qui va orientant i reorientant el contingut del diàleg.

— *La tertúlia és una interpretació col·lectiva de la realitat:*

Totes les persones que formen el grup de tertúlia es converteixen en investigadores i actores, perquè és el grup, a partir de la reflexió sobre el tema que se li proposa en una situació d'interacció i comunicació pròpia, qui estableix conclusions consensuades i vinculades als elements de la vida quotidiana que estan relacionats amb el tema de diàleg. La tertúlia no s'acaba en el moment en què termina el temps previst per al diàleg, sinó que continua en una segona trobada, en la qual l'objecte de debat és la transcripció literal de la tertúlia realitzada i l'anàlisi que d'aquesta transcripció hagi fet l'investigador o la investigadora, que també ha participat en la primera tertúlia, en les mateixes condicions que els altres membres del grup. Aquesta segona tertúlia és una de les claus que fonamenten la interpretació col·lectiva de la realitat, que es pot realitzar en qualsevol investigació que es porti a terme. A més, constitueix la manera d'evitar les possibles interpretacions interessades de qui investiga, facilitant així la validesa de les conclusions a les quals s'arriba.

Relats de vida quotidiana

Els relats de vida quotidiana com a material biogràfic es diferencien d'altres opcions com les històries de vida o els mateixos relats de vida. Les històries de vida s'entenen com l'estudi d'un cas en el qual es reconstrueix la vida d'una persona a partir del relat de la seva pròpia vida, comptant, a més, amb el suport d'altres fonts d'informació (cartes personals, diaris, entrevistes o altres informants). El producte final seria l'elaboració interpretativa i biogràfica que l'investigador o investigadora realitza de la història. Per relat de vida s'entén la narració que realitza una persona de la seva vida, passada o present, sense que hi hagi el suport d'altres fonts d'informació. El producte final seria plasmar en una narració coherent la conversa.

Els relats de vida quotidiana tenen com a objectiu una comprensió detallada del món de la vida i de les interpretacions que realitza l'autor de la seva vida quotidiana a partir d'una relació dialògica. La persona investigadora i la que narra el relat tracten i comparteixen els significats i interpretacions que es van desenvolupant al llarg d'aquest. En els relats de vida quotidiana, a diferència de les històries de vida, la funció interpretativa recau tant en qui investiga com en qui narra. La interpretació del primer no és més vàlida que la del segon, per tant, la construcció del relat es realitza en un pla d'igualtat. Tradicionalment, es reserva a l'investigador o investigadora la funció de donar sentit a les narracions de les persones investigades com si aquestes no fossin capaces d'argumentar coherentment les seves interpretacions.

El relat de vida pretén recollir els pensaments, reflexions, formes d'actuar i interaccions mitjançant els quals les persones elaboren les seves construccions socials i les apliquen per a resoldre situacions concretes de la seva vida quotidiana. Aquesta forma de pensament o de construcció de la realitat no és d'inferior categoria a qualsevol interpretació teòricament objectiva, sinó que és diferent i aporta també elements vàlids d'anàlisi. Per aquesta raó, és necessari aconseguir una relació d'igualtat en la comunicació.

Observació comunicativa

L'observació comunicativa comporta una clara diferència amb la tradicional observació o el treball de camp etnològic, o amb l'observació participant. Es basa en la superació de l'observació tradicional o fins i tot de l'observació participant a partir de la introducció de les teories *habermasianes* sobre l'acció comunicativa i l'aprenentatge dialògic de Freire.

En l'observació tradicional, l'investigador o investigadora hi analitza a partir de les seves concepcions i teories els actes i interpretacions de les persones. L'opinió de les persones participants no compta i es tracta, per tant, de mantenir una distància entre el *subjecte - investigador* i els «objectes» *investigats*. L'observació participant tindria com a objectiu final una elaboració interpretativa que l'investigador o investigadora realitza de la seva experiència.

La persona investigadora i el subjecte de l'observació comunicativa tracten i comparteixen els significats que es van donant al llarg de l'observació. En aquesta, de manera semblant als relats de vida quotidiana, la funció d'interpretació recau en la persona que està investigant i també en el subjecte de l'observació. Es dona en un pla d'igualtat entre les persones participants en la investigació i les persones que investiguen. L'observació comunicativa permet utilitzar els elements més positius de l'observació tradicional i de l'observació participant, i anar més enllà perquè el subjecte participant pot interpretar sobre les reflexions o idees que ha extret l'investigador.

Conclusions

El que estem proposant és una nova proposta metodològica: una *metodologia comunicativa d'investigació*. La metodologia d'orientació comunicativa que proposem pretén copsar la reflexió dels mateixos

actors, les seves motivacions i interpretacions. Les tècniques que s'utilitzaran pretenen recollir i reflectir la interacció entre totes les persones que participen en un procés d'investigació.

La investigació d'orientació comunicativa es basa en una sèrie de premisses.

- La revisió de les metodologies qualitatives des de les actuals línies teòriques de les ciències socials. S'aprecien desfasaments importants entre les metodologies que s'utilitzen habitualment en la investigació qualitativa i la literatura actual de les ciències socials. Aquestes metodologies no han incorporat de manera global algunes teories actuals que són molt rellevants sobre aquesta qüestió.

La utilització d'una metodologia, que considera les persones actors capaços d'elaborar interpretacions reflexives i creadores de cultura, suposa una alternativa d'investigació social que no corre el perill d'instrumentalitzar les persones, ignorant que són subjectes que interpreten les seves vides. A més, quan es tracta de persones culturalment excloses, aquest perill és encara més gran. En aquest sentit, les propostes metodològiques han evolucionat cap a la consideració que aquestes persones són actors. No obstant això, aquesta circumstància no ens permet deixar de considerar que encara, en el desenvolupament habitual d'aquestes metodologies, es pot trobar la presència important de teories del dèficit,¹ que poden arribar a establir conclusions, com ara que les persones no són capaces de construir un debat. Per això, és necessari recollir en el desenvolupament d'aquestes metodologies conceptes com el de consciència i intel·ligència pràctica, i intel·ligència cultural o comunicativa,² que no anul·len el caràcter

1. Aquest concepte, encara que s'origina dins dels estudis sobre educació, és una problemàtica que va molt més enllà i que —i això entra dins de les nostres hipòtesis— influeix en les diferents concepcions metodològiques i epistemològiques que s'han realitzat a les ciències socials en general. Durant bastants anys, els estudis sobre les persones que eren considerades com a analfabets funcionals partien de diverses òptiques que es basaven en teories dels dèficits. Coincidien a caracteritzar aquestes persones per allò que no tenen en lloc de fer-ho pel que tenen, per les seves mancances en lloc de per les seves competències. Aquestes orientacions, ja superades per la comunitat científica, van fonamentar els prejudicis i elaboracions sobre la problemàtica formativa de la població adulta i fins i tot sobre les alternatives per a superar-la. Per a més informació consulteu la investigació realitzada pel CREA, *Habilidades básicas de la población. Alfabetización funcional en España*, Concurso Nacional de Proyectos de Investigación Educativa, finançada pel CIDE.

2. Aquest concepte d'intel·ligència cultural o comunicativa es troba més desenvolupat a R. FLECHA, *Compartiendo Palabras. El aprendizaje de las personas adultas a través del diálogo*, Barcelona, Paidós; així com en la investigació *Habilidades comunicativas y desarrollo social*, finançada per la DGICYT (1995-1998) i coordinada pel CREA, i que es troba en fase de publicació.

de protagonistes que tenen els actors, ja sigui amb la seva aportació material o amb la seva interpretació.

La consideració i la corroboració dels pressupòsits ontològics de les investigadores i investigadors no són menys complexes que la dels que s'atribueixen als actors. Perquè des de la jerarquitització establerta a les institucions que realitzen investigacions es transmet una jerarquia cultural per part de l'investigador que propicia que es doni per fet que aquest té la clau de la interpretació de les realitats socials. Amb això, s'oblida que els pressupòsits ontològics de les persones investigades poden tenir tanta solidesa o més que els mateixos investigadors/es. És sempre per mitjà del diàleg i de la comunicació en igualtat entre *investigadors/es* i *investigats/des* que es poden trobar les claus interpretatives dels fets socials.

Bibliografia

- ADORNO, T. H *et al.* (1973). *La disputa del positivismo en la sociología alemana*. Barcelona: Grijalbo.
- BERGER, P.; LUCKMANN, T. (1988). *La construcció social de la realitat*. Barcelona: Herder. [Treball original publicat el 1966].
- BOURDIEU, P. *et al.* (1976). *El oficio de sociólogo*. Madrid: Siglo XXI.
- BRUNER, J. (1995). *Actos de significado. Más allá de la revolución cognitiva*. Madrid: Alianza Psicología minor.
- CASTELLS, M. (1997-1998). *La Era de la Información. Economía, sociedad y cultura*. Vol. I-III. Madrid: Alianza Editorial. [Treball original publicat el 1996-1998].
- CHALMERS, A. F. (1987). *Qué es esa cosa llamada ciencia*. Madrid: Siglo XXI.
- CHOMSKY, N. (1971). *Aspectos de la teoría de la sintaxis*. Madrid: Aguilar. [Treball original publicat el 1965].
- (1988). *Language and Politics*. Nova York: Black Rose Books.
- CREA. *Participació i no participació en educació de persones adultes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. [En premsa].
- FEYERABEND, P. (1984). *Contra el Método*. Barcelona: Ariel.
- FLECHA, R. (1997). *Compartiendo palabras. El aprendizaje de las personas adultas a través del diálogo*. Barcelona: Paidós.
- FREIRE, P. (1997). *A la Sombra de este árbol*. Barcelona: El Roure.
- GARFINKEL, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood-Cliffs (N. J.): Prentice-Hall. [Treball original publicat el 1967].
- GIDDENS, A. (1990). «Structuration Theory and Sociological Analysis». A: CLARK, J.; MODGIL, C.; MODGIL, S. (1990). *Anthony Giddens. Consensus and Controversy*. Londres: The Falmer Press.

- (1995b). *Modernidad e identidad del Yo. El Yo y la sociedad en la época contemporánea*. Madrid: Península. [Treball original publicat el 1991].
- HABERMAS, J. (1985). *Conciencia moral y acción comunicativa*. Barcelona: Península.
- (1987). *Teoría de la acción comunicativa*. Vol. I i II. Madrid: Taurus. [Treball original publicat el 1981].
- (1989). *El discurso filosófico de la modernidad*. Madrid: Taurus. [Treball original publicat el 1985].
- (1996). *La lógica de las ciencias sociales*. Madrid: Alianza [Treball original publicat el 1982].
- (1998a). *Facticidad y validez*. Madrid: Trotta. [Treball original publicat el 1996].
- HABERMAS, J.; RAWLS, J. (1998b). *Debates sobre el liberalismo político*. Barcelona: Paidós ICE/UAB. [Treball original publicat el 1995/96].
- LAKATOS, I.; MUSGRAVE, A. (1975). *La crítica y el desarrollo del conocimiento*. Madrid: Grijalbo.
- MARDONES, J. M; ARSUA, N. (1983). *Filosofía de las Ciencias Humanas y Sociales*. Barcelona: Fontamara.
- MEAD, G. H. (1982). *Espíritu, persona y sociedad*. Barcelona: Paidós.
- POPPER, K. (1973). *La lógica de la investigación científica*. Madrid: Tecnos.
- SCHÜTZ, A.; LUCKMANN, T. (1977). *Las estructuras del mundo de la vida*. Buenos Aires: Amorrortu. [Treball original publicat el 1973].
- SEARLE, J. R. (1980). *Actos de habla: ensayos de filosofía del lenguaje*. Madrid: Cátedra. [Treball original publicat el 1969].
- (1997). *La Construcción de la realidad social*. Barcelona: Paidós.
- TAYLOR; BOGDAM (1992). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación: la búsqueda de los significados*. Paidós. Barcelona.
- UNESCO (1985). *Cuarta Conferencia Internacional sobre la Educación de Adultos. El desarrollo de la educación de adultos: aspectos y tendencias*. París: UNESCO.
- VYGOTSKY, L. S. (1977). *Pensamiento y lenguaje. Teoría del desarrollo cultural de las funciones psíquicas*. Buenos Aires: Pléyade. [Treball original publicat el 1934].
- (1979). *Desarrollo de los procesos psicológicos superiores*. Barcelona: Crítica.
- WEBER, M. (1971). *Sobre la teoría de las ciencias sociales*. Barcelona: Península.